

ทิศทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในยุค new normal

Direction for the study of Dharma in Dhamma Department in the new normal

พระครูสุจิตตานันท์ หิตจิตโต (ทินโพธิ์วงศ์)¹
 Prakrusujittanant Hitajitto (Tinpothwong)¹
 สีน งามประโคน², เกษม แสงนนท์³
 Sin Ngampakhon², Kasem Sangnont³

บทคัดย่อ

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในยุค New Normal พบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสอนแก่พระภิกษุสามเณรเป็นภาษาไทยครั้งแรกที่วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมามหาเถรสมาคมได้รับเป็นหลักสูตรการศึกษานักธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณรทั่วไปโดยแบ่งเป็น 3 ชั้น 1. นักธรรมชั้นตรี 2. นักธรรมชั้นโท 3. นักธรรมชั้นเอก และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องใช้เป็นหลักสูตรนักธรรมจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรทั่วประเทศในปัจจุบันของคณะสงฆ์ไทย ในยุค New Normal สำนักเรียนพระปริยัติธรรม ควรปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอนแบบใหม่ด้วยระบบเทคโนโลยีให้เครือข่ายวัดทั้งในเมืองและชนบทได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยฝึกอบรมครูสอนให้เข้าใจการใช้สื่อเทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอน ได้อย่างเหมาะสมและผู้บริหารสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสวัดทั่วประเทศต้องให้การสนับสนุนการศึกษาให้ทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของสังคม พระพุทธศาสนาจะมั่นคง ยั่งยืนก็ด้วยการศึกษา ปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยเท่านั้น

คำสำคัญ: การศึกษาสงฆ์ ,พระปริยัติธรรมแผนกธรรม,New Normal

Abstract

Educational Management of PrapattiDham school Dhamma Division in the New Normal period was found that Somdet Phra Maha Somkhon, Phraya Wachirayanwararot was the originator of the study of the Buddhist study was taught of monks ,novices in Thai language for the first time at Bowonniwet Vihara temple. Later, the Sangha organization had received a curriculum study for monks

¹นิสิตปริญญาเอกหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,E-mail : xmen2020@hotmail.com

²ประธานที่ปรึกษาคุุณิพนธ์ สาขาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

³กรรมการที่ปรึกษาคุุณิพนธ์ สาขาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

and novices. It divided into 3 levels: 1. Dhamma the first-class 2. Dhamma second-class 3. Dhamma third-class. It was continuously being developed as a curriculum for the education of monks and novices in the present of the Thai Sangha

In the New Normal period, the School of Prapatti Dhamma for new teaching and learning should be changed with technology to ensure that the temple network in both urban and rural areas is well-educated. The firstly training teachers to understand how to use technology media for teaching and learning Properly and school administrators or temple abbots in the country must be supported education to keep up with the changing situation of society. Buddhism will be stable Sustainable by education and practice following of discipline and principle only.

Keywords: monk education, Prapattidhamma Dhamma division, New Normal

บทนำ

การจัดการศึกษาของพระภิกษุ สามเณร เมื่อได้รับการบรรพชา อุปสมบทแล้ว พระอุปัชฌาย์ได้ให้เรียนรู้กรรมฐานเป็นลำดับแรกสอนว่า สังขารทั้งเป็นสิ่งไม่เที่ยง ตามลักษณะชีวิตจริง พอเข้าใจเบื้องต้น จากคำสอนนี้ผู้บวชใหม่ต้องนำไปปฏิบัติตามวิถีชีวิตใหม่ของพระภิกษุ สามเณร บัดนี้ท่านได้เป็นพระภิกษุ สามเณรแล้ว ชีวิตจะเปลี่ยนไปจากเดิมทันทีนับตั้งแต่เดินทางออกจากพระอุโบสถของวัด หลังจากนั้นการดูแล ให้การศึกษาอบรม สั่งสอนเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ พระอุปัชฌาย์มีหน้าที่หลัก 2 อย่างคือเป็นผู้รับผิดชอบและรับรองผู้บวชในพิธีบรรพชาอุปสมบทและเป็นผู้รับปกครองดูแล แนะนำ ตักเตือนและติดตามความเป็นอยู่ของผู้ที่ตนบวชให้ เหมือนบิดาปกครองดูแลบุตร ตามกฎหมายอาญา

เมื่อจัดลำดับขั้นตอนการชีวิตการเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาจะพบว่า พระภิกษุ สามเณรเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตใหม่ที่ ตามหลักข้อปฏิบัติของพระธรรมวินัย ประการแรก คือ วิถีชีวิตประจำวันเปลี่ยนจากเดิม ตามหลักพระวินัยเรียกว่า นิสสัย มี 4 อย่าง คือ 1) เที่ยวบิณฑบาต 2) นุ่งห่มผ้าบังสุกุล 3) อยู่โคนไม้ 4) ฉนยาดองด้วยน้ำมูลรเนา ซึ่งปัจจุบันมีผู้มีจิตศรัทธาได้สร้างวัดเป็นที่อยู่ของพระภิกษุ สามเณร และถวายการรักษาโรค มีแพทย์ที่ทันสมัยเรียกว่ามีพุทธศาสนิกชนถวายปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ที่ดีตามยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปและกิจที่ไม่ควรทำ เรียกกรณียกิจ มี 4 อย่าง คือ 1) เสพเมถุน 2) ลักของเขา 3)ฆ่าสัตว์ 4) พูตอวดคุณพิเศษที่ไม่มีในตน กิจ 4 อย่างนี้ บรรพชิตทำไม่ได้ ถ้าละเมิดจะผิดพระวินัยทันที มีโทษคือ ขาดการเป็นพระภิกษุ สามเณร ให้ลาสิกขาและรับโทษทางกฎหมาย บ้านเมืองด้วย และข้อมูลจากข่าวหนังสือพิมพ์และสื่อต่างๆ พบว่าพระภิกษุ สามเณรมีการประพฤติผิดพระธรรมวินัยเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้เสื่อมศรัทธาของประชาชน

ดังนั้น วัดกลายเป็นสถาบันทางการศึกษา เพราะเป็นที่ฝึกหัดอบรม บรรยายกาศภายในวัดรวมถึงวิถีชีวิตของพระสงฆ์ ภายในวัดเป็นบรรยากาศสำหรับฝึกหัดพัฒนาคนและพัฒนา

ตนให้เดินไปในวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตามหลักการพัฒนาคณ 3 ด้าน ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่

1. ฝึกฝนพัฒนาในการแสดงออกทางกายและวาจา (อธิศีล)
2. ฝึกฝนพัฒนาด้านคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพจิต (อธิจิต)
3. ฝึกฝนพัฒนาสมองหรือปัญญา (อธิปัญญา)

จากแนวคิดและปัญหาดังกล่าว สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในสมัยนั้นมองเห็นทิศทางการพัฒนาการศึกษาของพระภิกษุ สามเณร ผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึงอันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมานิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่าภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อยเป็นเหตุให้สังคมชนชาติแคลนพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษาการปกครอง และการแนะนำสั่งสอนประชาชน

ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรงพระดำริทิศทางการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้นสำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรกนับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2435 เป็นต้นมาโดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรมพุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงหัตถ์แต่งแก่กระทุธรรม เมื่อทรงเห็นว่าการเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยดังนี้ได้ผลทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยากจึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไปด้วย ประกอบกับใน พ.ศ. 2448 ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้นส่วนสามเณร จะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรมทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าจึงทรงกำหนดหลักสูตรของสามเณรผู้รู้ธรรมขึ้นต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรของสามเณรผู้รู้ธรรมนั้นเป็น “องค์นักธรรม” สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไปได้รับพระบรมราชานุมัติเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2454 และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกันโดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตรเป็นสถานที่สอบการสอบครั้งแรกนี้ มี 3 วิชา คือ ธรรมวิภาคในนวโกวาท แต่งความแก่กระทุธรรม และแปลภาษามคธเฉพาะท้องถิ่นในอรรถกถาธรรมบท⁴

ดังนั้น ทิศการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมให้มีคุณภาพมากขึ้น จำเป็นต้องจัดการศึกษาให้เป็นระบบในการบริหารและจัดการศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมายของการศึกษาและทันการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ปัจจุบัน ย่อมต้องอาศัยความเป็นมืออาชีพของผู้บริหารสำนักเรียน มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมีความสามารถ และมีความฉลาด สำหรับการใช้คน สร้างเครือข่าย สร้างความร่วมมือกับสำนักเรียนอื่น ชุมชน หน่วยของภาครัฐและเอกชนมีส่วนร่วมใน

⁴ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ,สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสกับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖ หน้า ๒๓

การให้การสนับสนุนการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในวัด ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมดังนี้

1. วิวัฒนาการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของประเทศไทย

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า นักธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถเล่าเรียนพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่า การเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่า ภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังฆมณฑลขาดแคลนพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถ ที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครอง และการแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ วโรรส จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น สำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาในปี พ.ศ. 2445 กำหนดไว้ 3 วิชาประกอบด้วย หลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงหัตถ์แต่งแก่กระทุ้ธรรม⁵

เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยดังนี้ได้ผล ทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไปด้วย ประกอบกับใน พ.ศ. 2448 ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณร จะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงกำหนดหลัก สูตรองค์สามเณรรู้ธรรมขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรรู้ธรรมนั้นเป็น “องค์นักธรรม” สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2454 และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบครั้งแรกนี้ มี 3 วิชา คือ ธรรมวิภาคในนวโกวาท แต่งความแก่กระทุ้ธรรม และแปลภาษามคธเฉพาะท้องถิ่นทานในอรรถกถาธรรมบท

พ.ศ. 2455 ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็น 2 อย่างคือ อย่างสามัญ เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และเรียงความแก่กระทุ้ธรรม และ อย่างวิสามัญ เพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบทมี แก้อรรถ บาลีไวยากรณ์และสัมพันธ์ และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้ที่เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ

พ.ศ. 2456 ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักธรรมหมวดคิหิปฏิบัติเข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุสามเณรรูปนั้นๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า นักธรรมชั้นตรี การศึกษาพระธรรมวินัยแบบใหม่นี้ ได้รับความนิยมจากหมู่ภิกษุสามเณรอย่างกว้างขวาง และ

^๕ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อ้างแล้ว หน้า ๒๔

แพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว เพียง 2 ปีแรกก็มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบสนามหลวงเกือบพันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษาภิกษุสามเณรอันมีคุณประโยชน์แก่พระศาสนาและภิกษุสามเณรทั่วไป ในเวลาต่อมา จึงทรงพระดำริขยายการศึกษาภิกษุสามเณรให้ทั่วถึงแก่ภิกษุทุกระดับ คือ ทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัธยมศึกษา คือ มีพรรษาเกิน 5 แต่ไม่ถึง 10 และนักธรรมชั้นเอก สำหรับภิกษุชั้นเถระ คือมีพรรษา 10 ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์ สืบมาตราบถึงทุกวันนี้

กล่าวได้ว่าการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมได้พัฒนาปรับปรุงการศึกษาในภาษามคร หรือบาลีให้เป็นภาษาไทยเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้เรียนรู้ง่ายขึ้นเข้าถึงหลักธรรมได้ดี และนำไปปฏิบัติถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ทิศทางการจัดการศึกษาภิกษุสามเณร ได้รับการเปลี่ยนแปลงเสมือนกระบวนการวิจัยในตัวเองในการจัดการเรียนการสอนเริ่มนำสภาพปัญหามาเป็นการสร้างวิธีการเชิงทดลองกับพระภิกษุ สามเณรผู้บวชใหม่ ใช้สถานที่วัดบวรนิเวศวิหารเป็นที่ทดลองเรียน ได้ผลเป็นที่น่าพอใจมาก จึงนำผลการทดลองนี้ขยายไปวัดอื่นๆ ในที่สุดมหาเถรสมาคม รับรองเรื่องนี้ให้มีมติให้ใช้หลักสูตรการเรียนนักธรรมแก่พระภิกษุ สามเณรเป็นภาษาไทยใช้จนถึงปัจจุบัน ด้วยพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีวิสัยทัศน์กว้างไกลนั่นเอง

1.1 ความเป็นมาของการศึกษาพระปริยัติธรรม

การศึกษาของภิกษุสามเณรในประเทศไทยแต่โบราณมา คือ การศึกษาภาษาบาลี ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาในภาษาบาลี เพื่อให้รู้ภาษาบาลีสามารถอ่านพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาได้โดยสะดวกเพราะคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทตั้งที่นั่นอยู่ในประเทศไทยนั้น ล้วนจารึกไว้ด้วยภาษาบาลี ฉะนั้น ผู้ที่ประสงค์จะรู้พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แตกฉานจึงจำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีให้รู้แตกฉาน ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยากไม่น้อยสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลีจึงพลอยไม่ค่อยรู้เรื่องคำสอนของพระพุทธ ศาสนาอย่างแจ่มชัดตามไปด้วย ทั้งเป็นเหตุให้ภิกษุสามเณรทั่วไปไม่ค่อยเอาใจใส่ที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาด้วยเพราะเรียนยาก รู้ยาก

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตั้งแต่พระองค์ทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่น ทรงพระปรีชาถึงความเป็นไปของภิกษุสามเณรดังกล่าวมาข้างต้น จึงได้ทรงพระดำริหาทางจัดการเล่าเรียนเพื่อให้ภิกษุสามเณร ได้เรียนรู้พระธรรมวินัย ได้สะดวกและกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยได้ทรงริเริ่มสอนพระธรรมวินัยแก่ภิกษุสามเณรบวชใหม่เป็นภาษาไทยขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก ในฐานะที่ทรงเป็นพระอุปัชฌายาจารย์

ดังที่ทรงอธิบายไว้ในตำนานวัดบวรนิเวศวิหารว่า แต่ก่อนมา ภิกษุบวชได้ก็พรรษา ก็ตาม ไม่สนใจและไม่รู้ธรรมวินัยเลย นอกจากที่เคยปฏิบัติ จึงจัดสอนภิกษุสามเณรบวชใหม่ ให้เรียนธรรมวินัยในภาษาไทยเป็นการส่วนตัว ในหน้าที่แห่งอุปัชฌายาจารย์ก่อน ต่อมาปลูกความนิยมออกไปถึงภิกษุสามเณรเก่าด้วย จนถึงจัดเป็นการเรียนเป็นพื้นฐานของวัดขึ้น และมีวัดธรรมยุตอื่นทำตามแพร่หลายออกไป นี่คือจุดเริ่มต้นของการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบใหม่ ที่เรียกว่า “นักธรรม” ในเวลาต่อมา หรือเรียกอย่างเป็นทางการว่า พระปริยัติธรรมแผนกธรรม คู่กับพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ไทยมาแต่โบราณ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเริ่มการสอนธรรมวินัยในภาษาไทยแก่ภิกษุสามเณรบวชใหม่ดังกล่าวมาข้างต้นขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน ทรงกล่าวไว้ในตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร แต่เพียงว่า การสอนธรรมวินัยในภาษาไทยแก่ภิกษุสามเณรบวชใหม่ดังกล่าว เป็นการที่ได้ทรงจัดขึ้นเมื่อทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร สืบต่อจากสมเด็จพระมหาสมณ

เจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (นับแต่ พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา) จึงสันนิษฐานว่า คงทรงริเริ่มขึ้นตั้งแต่เมื่อแรกทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร ในฐานะที่ทรงเป็นพระอุปฌาย์ ซึ่งจะต้องให้การอบรมสั่งสอนสัทธวิหริกและภิกษุสามเณรที่อยู่ในความปกครอง ลักษณะการสอนธรรมวินัยในภาษาไทยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงสอนภิกษุสามเณรวบวชใหม่นั้น ทรงสอนอย่างไร สังเกตจากสำเนาพระโอวาท ที่ประทานแก่นวกภิกษุปี พ.ศ. 2457 ที่พระยาศรีบัญชา (ทวน ธรรมาชีวะ) ซึ่งเป็น นวกภิกษุในปีนั้น ได้จดบันทึกไว้เป็นรายวันตามที่ทรงสอนปรากฏว่า เนื้อหาของพระโอวาทประกอบด้วยพระอธิบายเรื่องธรรม เรื่องพระพุทธประวัติ และเรื่องวินัย โดยทรงสอนไปตามลำดับ คือ ธรรม พุทธประวัติ และ วินัย

จากการบันทึกแถลงการณ์คณะสงฆ์พบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงสอนภิกษุสามเณรวบวชใหม่จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยโดยมีจุดมุ่งหมายชัดเจนว่า ให้พระภิกษุใหม่เข้าใจหลักพระพุทธศาสนาเริ่มจากหลักธรรม คือคำสอน หลักวินัย คือหลักปฏิบัติและเรียนรู้พุทธประวัติ เป็นกรณีตัวอย่างของการปฏิบัติที่ดี เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ผู้บวชเรียนได้ศึกษาหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ผลการทดลองนี้ได้ผลเป็นที่น่าพอใจของผู้เรียน และครูสอนด้วย ถือเป็นผลการทดลองกรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมครั้งแรก และในที่สุดผลการศึกษานี้ได้เป็นหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันของพระสงฆ์ไทย ถือเป็นนวัตกรรมของการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ไทย

1. 2 การปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรรู้ธรรมขึ้นใหม่

เมื่อได้ศึกษาเอกสารจะพบรายละเอียดการปรับปรุงการเรียนดังนี้ ในปี พ.ศ. 2455 นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรรู้ธรรมขึ้นใหม่ โดยจัดเป็น 2 อย่าง คือ

(1) อย่างสามัญ แบ่งเป็น 2 ประโยค

ประโยค 1 ธรรมวิภาค กับเรียงความแก้กระทู้ธรรม ไม่ต้องชักที่มา

ประโยค 2 พุทธประวัติย่อ กับเรียงความแก้กระทู้ธรรม ชักที่มาในหนังสือไทย

(2) อย่างวิสามัญ แบ่งเป็น 2 ประโยค

ประโยค 1 เพิ่มอรรถกถาธรรมบท มีแก้อรธด้วย

ประโยค 2 เพิ่มบาลีไวยากรณ์และสัมพันธ์

อย่างสามัญ จะจัดทั่วไปเป็นแบบเดียวกันทั้งในกรุงในหัวเมือง ผู้สอบได้อย่างสามัญเพียงประโยค 1 ได้รับยกเว้นเกณฑ์ทหาร สอบได้ทั้ง 2 ประโยค เป็นนักรธรรม 2 ประโยค

อย่างวิสามัญ จะจัดเฉพาะในกรุงเทพฯ ผู้สอบได้อย่างวิสามัญทั้ง 2 ประโยค ได้เป็นเปรียญ 2 ประโยค เทียบเปรียญปริยัติ (คือเปรียญบาลี) 3 ประโยค⁶ หลักสูตรองค์สามเณรรู้ธรรมที่ปรับปรุงขึ้นใหม่นี้อนุญาตให้สอบได้ทั้งภิกษุและสามเณร และทรงคาดหวังว่า “ถ้าจัดอย่างนี้ การเรียนธรรมของภิกษุสามเณรจะเจริญทั้งในกรุงทั้งในหัวเมือง จะได้ผู้มีความรู้ช่วยกิจพระศาสนาอีกมากจัดการเรียนเฉพาะแต่ในนครภาษา ถึงเป็นหลักก็จริง แต่แคบ ความรู้อันนี้ไม่แพร่หลายไปในหัวเมือง ภิกษุสามเณรในหัวเมืองไม่ได้เรียนในทางนี้และยังเข้าไม่ได้เรียนในทางอื่นด้วยเหตุนี้จึงหาพระสมควรเป็นเจ้าอาวาส เป็นอุปฌาย์ เป็นเจ้าคณะได้เป็นอันยาก แต่ผู้ทำหน้าที่เหล่านี้จำต้องมี เมื่อจัดสอนความรู้สามัญในหัวเมืองขึ้นแล้ว คงเปลืองความขัดข้องข้อนี้ไปได้มาก เพียงแต่เท่าที่จัดมาแล้ว ยังให้ผลดีเห็นปรากฏอยู่ ถ้าได้จัดขยายออกไป ก็คงได้ประโยชน์มาก

⁶ แถลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 1, หน้า 119-124.

ออกไป”⁷ หลักสูตรที่ทรงปรับปรุงขึ้นใหม่นี้เรียกว่า “องค์นักธรรม” ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม ร.ศ. 130 ภิกษุที่สอบองค์นักธรรมอย่างวิสามนัญได้ทั้ง 2 ประโยค ซึ่งเรียกว่าเปรียญธรรม 2 ประโยคนั้น ต้องสอบวินัยบัญญัติในวโกวาทได้ด้วย จะได้รับพระราชทานพัดอย่างเดียวกับเปรียญปริยัติ หรือเปรียญบาลี 3 ประโยค สำหรับสามเณรที่สอบได้ชั้นนี้ ต้องรอไว้จนอุปสมบทแล้วและสอบวินัยบัญญัติได้แล้วจึงจะได้รับพระราชทานพัด

ถึง พ.ศ. 2456 ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยกำหนดให้เพิ่มคิทธิปฏิบัติเข้าไปในส่วนของธรรมวิภาคด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้สอบได้องค์นักธรรม แล้วจำจะต้องสึกออกไปครองชีวิตฆราวาสมากยิ่งขึ้น⁸ มีหลักฐานเกี่ยวกับองค์สามเณรรู้ธรรมและได้รับการยกเว้นเกณฑ์ทหารดังนี้

1.3 องค์สามเณรรู้ธรรม

พ.ศ. 2448 (ร.ศ. 124) ทรงพระกรุณาโปรดให้ตราพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารขึ้นตามพระราชบัญญัตินี้ภิกษุทั่วไปได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณรได้รับยกเว้นเฉพาะสามเณรที่รู้ธรรมทางราชการจึงได้ขอให้คณะสงฆ์กำหนดองค์สามเณรรู้ธรรมขึ้น เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ทหารถึง พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130) สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในฐานะประธานเถรสมาคมโดยได้ทรงมีพระปรารภต่อที่ประชุมว่า “เมื่อศก 124 ได้มีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ในนั้นยกเว้นภิกษุทั่วไป แต่สามเณรยกเว้นโดยเอกเทศ เฉพาะแต่สามเณรรู้ธรรมฯ การกำหนดองค์ของสามเณรรู้ธรรมนี้”

...

จากพระปรารภดังกล่าวและจากที่ได้สดับความคิดเห็นของที่ประชุมเถรสมาคม จึงได้ทรงสรุปแนวพระดำริในการดำเนินการในเรื่องนี้ต่อที่ประชุมว่า “เห็นควรเอาไว้แต่สามเณรที่จะเป็นคนเรียนรู้ แลทำประโยชน์ให้แก่พระศาสนาได้ การกำหนดต้องให้สมแก่นักเรียนอุดมศึกษาแลความรู้ต้องให้เวลาเรียนไม่ต่ำกว่า 2 ปี ที่เป็นกำหนดเกณฑ์รับราชการ เพราะฉะนั้น ในส่วนรู้ภาษามคธทรงเห็นชอบตามที่พระเถระทั้งหลายกำหนดนั้น ส่วนรู้ธรรมเพียงแต่รู้ธรรมของสามเณรทรงเห็นอ่อนไป แต่ยังทรงรู้สึกอยู่ว่า หลักสูตรที่วัดบวรนิเวศอยู่ข้างจะสูง แลเป็นกำหนดคราวแรกอ่อนไว้หน่อยก็ยังได้ ภายหลังจึงค่อยรัดเข้า”¹⁰ และในที่สุดเถรสมาคมได้มีมติตามแนวพระดำรินี้

1. กำหนดองค์ของสามเณรรู้ธรรม ให้กำหนดตามสมควรแก่ความรู้ที่ต้องการในมณฑลนั้นๆ มุ่งเอาประโยชน์พระศาสนาเป็นที่ตั้ง

2. องค์ของสามเณรรู้ธรรมในกรุงเทพฯ นั้น รู้มคธภาษา กรรมการสอบเห็นว่าใช้ได้กับรู้ธรรมของสามเณรด้วย

3. สามเณรที่ไม่มีประโยชน์แก่พระศาสนา คือว่า แม้สึกเข้ารับราชการก็ไม่ใช่เหตุเสื่อมการข้างวัด เช่น ขาดคนเล่าเรียน จะหาคนมีความรู้หน่อย เป็นต้น สามเณรเช่นนั้นเมื่อต้องเรียก ก็ให้สึกเข้ารับราชการ (แถลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 1, หน้า 136.) เกณฑ์ดังกล่าวนี้กระทรวงกลาโหมก็ยอมรับ จึงเป็นอันใช้ได้ ครั้นเดือนตุลาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรก ที่วัดบวรนิเวศวิหาร วัด

⁷ เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁸ แถลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 2 พ.ศ. 2457, หน้า 447.

⁹ แถลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 1 พ.ศ. 2456. หน้า 121-126

¹⁰ เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

มหาธาตุ วัดสุทัศน์เทพวราราม และวัดเบญจมบพิตร โดยทรงกำหนดหลักสูตรสำหรับสามเณรผู้ธรรมในกรุงเทพฯ ดังนี้

- ภาษามคธ เพียงท่องนิทานในอรรถกถาธรรมบท
- ธรรมของสามเณร คือธรรมวิภาคในนวโกวาท
- แต่งความแก้กระทูธรรม

สำหรับภิกษุสามเณรในสำนักที่สามารถสอนมคธภาษาได้ด้วย ต่อไปทรงแสดงพระดำริจะจัดการนี้ให้เข้ารูปอย่างไร ทรงอาศัยหลักในพระวินัยที่จัดภิกษุเป็น 3 จำพวก คือ เภระ 1 มัชฌิมะ 1 นวกะ 1 หลักสูตรที่ตั้งขึ้นทั้ง 2 ประโยค ทั้งสามัญและวิสามัญนั้น จัดเป็นนวกภูมิ เป็นความรู้นวกภูมิเป็นภูมิต้น ต่อไปจะคิดขยายให้ถึงมัชฌิมภูมิ และเถระภูมิ บำรุงความรู้ให้ลึกโดยลำดับ และจะให้เข้ากันได้กับหลักสูตรปริยัติที่ใช้อยู่บัดนี้”^{๑๑}

จากพระดำริที่ทรงแสดงแก่ที่ประชุมเถรสมาคมดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเห็นว่าการศึกษาศาสนปริยัติธรรมที่เน้นมคธภาษานั้น ไม่ช่วยให้การศึกษาศาสนวินัยแพร่หลายถึงภิกษุสามเณรทั่วไป เพราะหาผู้สอนยากทั้งเรียนรู้ได้ยาก จึงได้ทรงทดลองจัดการเรียนธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นการส่วนพระองค์ก่อน ปรากฏว่าได้รับผลดีมีผู้นิยมเรียนกันมาก ทั้งภิกษุสามเณรบวชใหม่และภิกษุสามเณรเก่า และแพร่หลายไปถึงภิกษุสามเณรในวัดอื่นๆ ด้วย จึงทรงเห็นว่า การศึกษาศาสนปริยัติธรรมในภาษาไทยเท่านั้นที่จะช่วยให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้ธรรมวินัยได้สะดวกขึ้นและสามารถจัดให้แพร่หลายไปได้ทั่วทั้งในกรุงทั้งในหัวเมือง ฉะนั้น จึงได้ทรงนำเอาแนวพระดำริที่ทรงจัดขึ้นในวันบวรนิเวศวิหารนั้น มาจัดเป็นหลักสูตรองค์ของสามเณรผู้ธรรม และทรงพระดำริจะจัดการเรียนธรรมวินัยในภาษาไทยอย่างที่ทรงจัดเป็นหลักสูตรองค์สามเณรผู้ธรรมนั้น ให้ลุ่มลึกกว้างขวางขึ้นโดยลำดับเป็น 3 ชั้น คือ ขั้นต้นหรือนวกภูมิ ชั้นกลางหรือชั้นมัชฌิมภูมิ และชั้นสูงหรือชั้นเถระภูมิ ทั้งจะจัดการศึกษาศาสนวินัยในภาษาไทยดังกล่าวให้เชื่อมโยงกับการศึกษาศาสนปริยัติธรรมในมคธภาษาที่มีมาแต่เดิมด้วย

จากหลักฐานนี้พบว่า การยกเว้นเกณฑ์ทหารของพระภิกษุ สามเณร ที่ได้สอบเป็นมหาเปรียญและนักธรรมเป็นข้อปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน

1.3 หลักสูตรนักธรรม

นับแต่ได้มีการตั้งหลักสูตรนักธรรมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2455 หลักสูตรได้มีการปรับปรุงเรื่อยมาเป็นระยะ ทั้งในด้านเนื้อหาวิชาและตำราที่ใช้เป็นหลักสูตรหรือแบบเรียนในชั้นนั้นๆ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้สอบนักธรรมได้ในชั้นนั้นๆ มีความรู้สมกับภูมิ เพราะวัตถุประสงค์สำคัญในการที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริจัดตั้งการศึกษานักธรรมขึ้นนั้น ก็เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ธรรมวินัยสมกับภูมิของตน กล่าวคือ นักธรรมชั้นตรี เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งยังอยู่ในภูมินวกะ มีพรรษาหย่อน 5 มีความรู้ธรรมวินัยพอรักษาตัวได้ นักธรรมชั้นโท เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งอยู่ในภูมิมัชฌิมะมีพรรษาเกิน 5 มีความรู้ธรรมวินัยละเอียดกว้างขวางออกไปถึงขั้นพอช่วยแนะนำผู้อื่นได้ นักธรรมชั้นเอก เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งอยู่ในภูมิเถระ มีพรรษาเกิน 10 มีความรู้ธรรมวินัยละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นถึงขั้นสามารถเป็นหลักในสังฆกรรม และเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ดูแลสั่งสอนผู้อื่นได้ เมื่อทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมขึ้นแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ทรงพระนิพนธ์หนังสือต่างๆ สำหรับใช้เป็นแบบเรียนของนักธรรมชั้นนั้นๆ ด้วย หนังสือบางเรื่องที่ยังทรงพระนิพนธ์ไม่เสร็จ ก็ทรงใช้หนังสืออื่นๆ ที่ใกล้เคียงกันเป็นตำราหรือแบบเรียนไปพลาง แม้ นักธรรมชั้นเอกที่ตั้งขึ้นหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงพระนิพนธ์ตำราสำหรับ

^{๑๑} แฉลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม ๑, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

ใช้เป็นหลักสูตรเตรียมไว้เกือบครบทุกวิชา หลักสูตรนักธรรมทุกชั้น ซึ่งได้ปรับปรุงมาโดยลำดับนั้น มาถึง พ.ศ. 2469 และปัจจุบันใช้หลักสูตรนักธรรม ดังนี้

1.3.1 หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี

1. เรียงความแก้กระทู้ธรรม 2. ธรรมวิภาค ใช้หนังสือนวโกวาท 3. พุทธประวัติ
4. วินัยบัญญัติ

1.3.2 หลักสูตรนักธรรมชั้นโท

1. เรียงความแก้กระทู้ธรรม 2. ธรรมวิภาค 3. อนุพุทธประวัติ 4. วินัยบัญญัติ

1.3.3 หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก

1. เรียงความแก้กระทู้ธรรม 2. ธรรมวิภาค 3. พุทธอนุพุทธประวัติ 4. วินัยบัญญัติ จากการศึกษาข้อมูลดังกล่าวผลการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พบว่า

1. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมกล่าวได้ว่าทรงเป็นบิดาของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

2. หลักสูตรนักธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณรผู้บวชใหม่ต้องได้รับการศึกษาทั่วประเทศ

3. มหาเถรสมาคม บังคับให้วัดทุกแห่งจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณรทั้งในและนอกประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4. ปรับเปลี่ยนการสอบให้เหมาะสมกับสถานการณ์ใหม่โดยเฉพาะนักธรรมชั้นตรีเพื่อพระภิกษุ สามเณรที่บวชหนึ่งพรรษาต้องได้สอบก่อนลาสิกขา

5. หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ครบทั้ง 3 ระดับ เมื่อปี พ.ศ. 2457 คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก¹² โดยนักธรรมชั้นเอกเทียบเท่าการศึกษาระดับประถมศึกษาปริญญาตรี

6. พระภิกษุ สามเณรที่สอบได้นักธรรมชั้นเอก ได้รับแต่งตั้งเป็นครูสอนนักธรรม แก่พระภิกษุ สามเณรและประชาชน

7. พระภิกษุผู้สำเร็จนักธรรมชั้นเอก มีสิทธิได้รับแต่งตั้งดำรงตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์และเจ้าอาวาสตามความเหมาะสม ฯลฯ

8. การเชื่อมโยงหลักสูตรนักธรรมเข้ากับหลักสูตรบาลี¹³ มหาเถรสมาคมได้กำหนดให้ผู้เข้าสอบเปรียญตรีคือ ประโยค 1-2-3 ต้องสอบได้นักธรรมชั้นตรีก่อน ผู้จะสอบเปรียญโทคือประโยค 4-5-6 ต้องสอบได้นักธรรมชั้นโทก่อน และผู้จะสอบเปรียญเอกคือประโยค 7-8-9 ต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกก่อน ดังนั้น จึงมีคำเรียกมหาเปรียญขึ้นมาใหม่โดยการนำเอาเปรียญบวกเข้ากับนักธรรม เรียกว่า เปรียญธรรม ใช้คำย่อว่า ป.ธ.และ

9. ทิศทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ยุค new normal สำนักเรียนใหญ่ๆ ควบปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอนแบบใหม่ด้วยระบบออนไลน์ให้เครือข่ายวัดในเมืองและชนบทได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยฝึกอบรมครูสอนให้เข้าใจการใช้สื่อเทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ได้อย่างเหมาะสม โดยผู้บริหารสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสวัดทั่ว

¹² พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ,สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสกับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556, หน้า 30.

¹³ อ้างแล้ว, เล่มหน้าเดียวกัน.

ประเทศต้องให้การสนับสนุนการศึกษาให้ทันสถานการณ์เปลี่ยนแปลง ปัจจุบัน พระพรหมมณี (พรหมคตตเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพสามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมถือเป็นพื้นฐานการศึกษาหลัก พระพุทธศาสนาดังกล่าวของพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ว่าพระภิกษุ สามเณรที่เรียนพระปริยัติธรรมเชื่อว่าเป็นศาสนทายาทผู้รักษามรดกของพระพุทธศาสนาและพระพุทธเจ้าได้กล่าวกับพระอานนท์ว่า หลักพระธรรมวินัยที่พระองค์ตรัสสอนแล้วนั้นแหละคือตัวแทนของพระองค์ ดังนั้นการเรียนและปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยก็เป็นการปฏิบัติตามพระพระพุทธเจ้าสอนที่ถูกต้อง ควรแก่การกราบไหว้ เคารพ บูชาอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาจะมั่นคง ยั่งยืน ด้วยการอาศัยพุทธบริษัทศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและปฏิบัติแล้วพระพุทธศาสนาจะคงอยู่ในโลกนี้ตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. ข้อมูลจากการตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะภาค 4 ประจำปี 2538. เอกสารการประชุมสัมมนาเจ้าคณะภาค. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, 2539.
- _____. ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, 2539.
- _____. ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2539.
- กมล ภูประเสริฐ , การบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา, กรุงเทพมหานคร : บริษัทจำกัด ก.พล, 2544
- นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม และวลัยพร ศิริภิรมย์. แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545.
- สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม. วันฉลองเปรียญธรรม ปี 2553. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, 2553.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสกับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556